

PROPOVJEDAONICA ĐAKOVAČKE KATEDRALE

Dragan Damjanović*

UDK 726:262.3(Đakovo)
726:262.12 Strossmayer, J.J.
Izvorni znanstveni članak
Primljeno 1/2008

Sažetak

Propovjedaonica je, zbog svoje uloge u liturgiji i mjesta u crkvi na kraju glavnoga broda, zbog čega je izložena pogledima vjernika, jedan od najznačajnijih dijelova opreme sakralne građevine. Upravo stoga njezinom se stilskom rješenju i izvedbi u đakovačkoj katedrali posvetila velika pažnja. Nakon što se odustalo od izvedbe propovjedaonice prema projektima Karla Rösnera, arhitekta koji je prvi vodio izgradnju đakovačke katedrale (1866.-1869.) izrada posve novih projekata povjerena je novomu čelnom arhitektu, Friedrichu Schmidtu. Schmidt je tijekom 1880. godine izradio pet posve različitih projekata i još nekoliko varijanti pojedinih verzija projekata za ovaj dio opreme đakovačke katedrale. U izradi projekata pomagao mu je njegov suradnik koji je bio nadležan za građevine u Hrvatskoj, Herman Bollé. Dio projekata bio je izveden s više gotičkih, a dio s više romaničkih elemenata. Prvi su projekti predviđali postavljanje dviju slobodnostojećih propovjedaonica, s obiju strana glavnoga broda, no od njih se odustalo zbog straha od visokih troškova. Prema ranijim projektima Schmidt je jednako tako predviđao podizanje ograde koja bi povezivala ove dvije propovjedaonice te odvajala prostor za vjernike u brodovima crkve od svetišta, no biskup Strossmayer odbacio je takvo rješenje jer je želio da vjernicima crkva u cjelini bude dostupna. Projekt završen u studenom 1880. godine, koji je naposljetku realiziran, oblikovno se oslanja na srednjovjekovnu propovjedaonicu Giovannija

* Dr. sc. Dragan Damjanović, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb, Hrvatska, ddamjano@ffzg.hr

Pisana iz katedrale u Pisi. Bogati skulpturalni program propovjedaonice izveo je kipar Vatroslav Donegani, glavni kipar đakovačke katedrale tijekom 1881. godine. Na uglove je postavio skulpture crkvenih otaca između kojih su plitki reljefi s prizorima iz Kristova života. Propovjedaonica nije bojana, no izvedena je od različitih materijala koji stvaraju bogat koloristički efekt.

Ključne riječi: Đakovo, katedrala, Josip Juraj Strossmayer, Friedrich Schmidt, Herman Bollé, Vatroslav Donegani, Historicizam, Neogotika, neoromanika.

Uvod

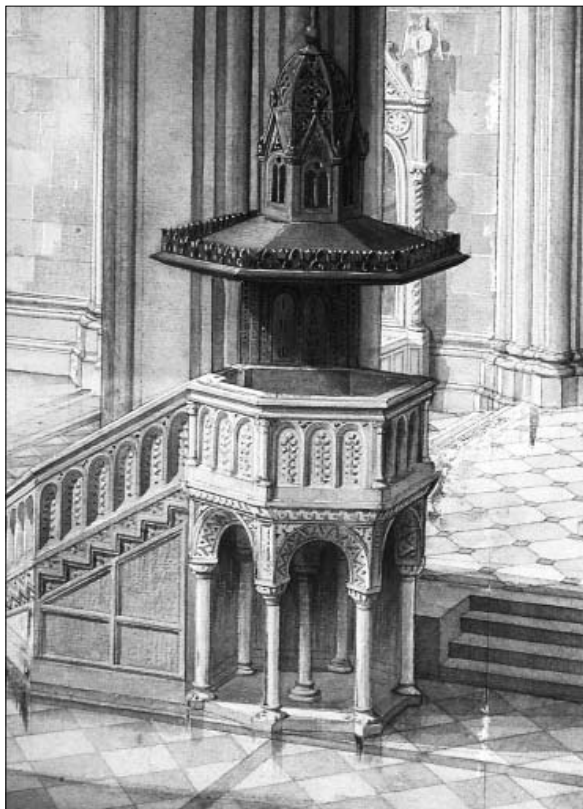
Đakovačka je katedrala najznačajnija sakralna novogradnja hrvatskoga historicizma. Njezina je unutrašnja oprema, zahvaljujući ponajprije nastojanjima biskupa Strossmayera, ne samo reprezentativna već i izrazito zanimljiva iz perspektive proučavanja pristupa 19. stoljeća opremanju unutrašnjosti sakralnih prostora. Propovjedaonica je katedrale pak, s obzirom na svoju liturgijsku ulogu i simbolički značaj, uz glavni oltar i orgulje svakako jedan od najznačajnijih elementa unutrašnje opreme ove građevine.

1. Izrada projekta za propovjedaonicu katedrale

Upravo zbog značaja koju igra propovjedaonica u crkvi, kao i zbog činjenice da stoji na samom kraju glavnoga broda, potpuno izložena pogledu vjernika, razradi projekata za nju pristupilo se s velikom pomnjom. Za ovaj će element unutrašnje opreme đakovačke katedrale, uz glavni oltar, biti tako izrađen najveći broj raznih varijanata projekata uvjetovanih promjenama u koncepciji uređenja i stilskoga karaktera ove građevine.

O raspravama oko propovjedaonice svjedoče kako arhivski izvori, tako i cijeli niz projekata. Sačuvano je, naime, ukupno pet prilično različitih nacрта za ovaj element unutrašnje opreme, s tim da neki od njih imaju više verzija. Često je, međutim, bilo teško dovesti u neposrednu vezu ove projekte sa sačuvanim arhivskim izvorima, tim prije što projekti nisu datirani, pa je kronološki poređak njihova nastajanja rezultat pokušaja sravnjivanja podataka koji se nalaze u korespondenciji s oblikovnim karakteristikama projekata.

Prvi projekt za novu propovjedaonicu đakovačke katedrale u osnovi izrađen je još 1867. godine. Arhitekt, koji je započeo izvedbu katedrale, Karl Rösner (vodio gradnju od 1866. do 1869.), izradio je spomenute godine velik kolo-

1. Prema projektu Karla Rösnera iz 1867. godine

rirani perspektivni pogled na buduću unutrašnjost dakovačke katedrale koji mu je poslužio za izlaganje na svjetskoj izložbi u Parizu koja se održavala sredinom 1867. godine¹. Na njemu se jasno može uočiti kako je ovaj arhitekt zamislio rješenje propovjedaonice Strossmayerove prvostolnice. Namjeravao je postaviti samo jednu propovjedaonicu u crkvi, s lijeve strane glavnoga broda, gdje doista najčešće propovjedaonice i stoje. Zamišljao ju je kao prilično masivnu strukturu, prislonjenu uz jedan pylon. Donji dio šesterostrane propovjedaonice bio bi od kamena, počivao bi na sedam stupova (šest bi stajalo na uglovima i jedan u sredini), imao bi masivnu ogradu i dosta masivno stubište koje bi vo-

¹ O izlaganju projekata za dakovačku katedralu na izložbi u Parizu: Dragan DAMJANOVIĆ, *Projekti za dakovačku katedralu na Svjetskoj izložbi u Parizu 1867.*, Zbornik II. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 2007., str. 187.-196. Ovaj se projekt danas nalazi u Strossmayerovom muzeju u Đakovu.

dilo na plato propovjedaonice. Gornji dio propovjedaonice, baldahin, bio bi od drveta i imao bi malu kupolicu na vrhu. Zanimljivo je kako nije bilo predviđeno postavljanje figuralne plastike već samo bogato ornamentiranje površina. Na pilon bi u razini platoa propovjedaonice Rösner aplicirao dvije ploče s rimskim brojkama koje označavaju Mojsijeve ploče zakona. Stilski karakter Rösnerova rješenja propovjedaonice nadovezivao se na stilski karakter same katedrale. Dekoracija lukova i stupova propovjedaonice bila bi identična onoj koju je arhitekt predvidio za lukove i stupove tornjeva i ostalih arhitektonskih elemenata u crkvi. Samo je raščlamba baldahina donekle odstupala od ostatka rješenja, budući da se na njegovoj »kupoli« jasno uočavaju neki gotički elementi interpretirani na tipično romantičarski način.

Sve do rujna 1870. godine biskup je namjeravao izvesti propovjedaonicu prema Rösnerovim nacrtima,² no nakon što je daljnji posao na projektiranju katedrale preuzeo arhitekt Friedrich Schmidt, te zbog djelomične promjene koncepcije unutrašnjega uređenja, odustalo se od toga, te se odlučilo pristupiti izradi posve novih projekata. Biskup je, naime, u međuvremenu promijenio svoja razmišljanja o opremi unutrašnjosti katedrale, a i Schmidt je ipak imao nešto drukčiji pristup u odnosu na Rösnera. Najveća promjena koja se dogodila, a koja je zbog težnje za jedinstvom stila promijenila stilski karakter unutrašnjega prostora katedrale u cjelini, promjena je rješenja glavnoga oltara. Kako je ovaj oltar, po želji samoga biskupa Strossmayera, riješen kao visoki romaničko-gotički ciborij i ostatak opreme trebao je biti sličnoga stilskog karaktera. Trebalo se stoga započeti s izradom posve novih projekata za propovjedaonicu katedrale.

Kako su poslovi oko glavnoga i bočnih oltara potpuno zaokupili Crkveni građevni odbor i Strossmayera u prvoj polovini i sredinom sedamdesetih godina, o propovjedaonici se dosta dugo više nije razmišljalo. Tek početkom 1877. godine Herman Bollé, Schmidtov pomagač pri razradi projekata za dijelove opreme i arhitekture đakovačke katedrale, najavio je Strossmayeru da će se početi raditi na novim skicama i za ovaj dio namještaja crkve³. Teško je reći jesu li već te godine Schmidt i Bollé doista išta napravili. Nikakav crtež ni projekt

² »Neki tronovih mogu biti il od drveta il od cigle zidani. Ja bi drugo odobrio. Propitajte medjutim, što tu misle. Od Rösnera sve je gotovo i oltari i predikaonica, etc.«, Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (=AHAZU), XI A, 1/Vor. N. 49, Strossmayer Voršaku, Đakovo, 31. 7. 1870.

³ Dijecezanski arhiv u Đakovu, Crkveni građevni odbor (=DAD, CGO) br. 32., Bollé Strossmayeru, Beč, 27. 1. 1877.

za propovjedaonicu, sudeći bar po pisanim izvorima, nije stigao u Đakovo sve do ožujka 1879. Tada je, naime, biskup odlučio zamoliti Schmidta da što prije završi projekte za propovjedaonice⁴. S obzirom na to da ih spominje u množini očito je kako se u međuvremenu začela koncepcija o postavljanju dviju propovjedaonica u đakovačkoj katedrali, uz lijevi i desni pylon kupole u glavnom brodu.⁵ Nije jasno tko je inicirao ovako korjenitu promjenu koncepcije, no po svoj se prilici radilo o samom Strossmayeru. Plan postavljanja dviju propovjedaonica bit će dosta dugo zadržan, sve do kraja 1880. i vjerojatno je on i glavni razlog zbog čega je nastao tako veliki broj različitih varijanti projekta za ovaj element unutrašnje opreme đakovačke katedrale.

Posao na izradi projekata išao je, međutim, vrlo sporo ponajprije zbog Bolléove odluke o preseljenju u Zagreb. Ovaj je arhitekt, naime, kako bi stekao autorsku samostalnost, odlučio istupiti iz Schmidtova bečkog ateljea (u kojem je radio od 1872.) i preseliti se u listopadu 1879. u Hrvatsku, što je u prvo vrijeme jako usporilo završavanje svih preostalih potrebnih nacрта za đakovačku katedralu jer je sav teret izrade projekata pao na Schmidtova leđa.⁶ Kako se biskup Strossmayer žurio s posvetom katedrale, a nezadovoljan činjenicom da njezino opremanje ni blizu ne ide onom brzinom koju je želio, odmah nakon Bolléova nastanjivanja u Hrvatskoj, pisao je Schmidtu da požuri s preostalim projektima za unutrašnju opremu, pa tako i s propovjedaonicama.⁷ Čini se da se tek tada počelo raditi na izradi projekata za ovaj dio opreme crkve.⁸ Do svibnja iduće, 1880. godine, bila je gotova prva varijanta sa svim detaljima, koju je potom Bollé ponio sa sobom u Zagreb,⁹ da bi ih nedugo zatim (vjerojatno nakon razrade) poslao i u Đakovo.¹⁰ (Slika 1)

Ovi su projekti predviđali postavljanje dviju visokih propovjedaonica koje bi slobodno stajale između posljednja dva stuba na krajevima glavnoga

⁴ Dijecezanski arhiv u Đakovu, Zapisnici sjednica Crkvenoga građevnog odbora (=DAĐ, ZSCGO) br. 23/1879; koncept Strossmayerovog pisma Schmidtu, Đakovo, 22. 3. 1879.

⁵ *Isto*.

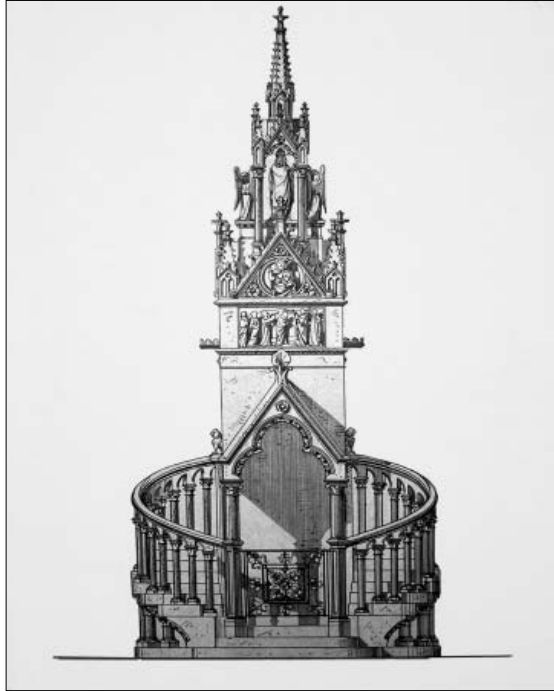
⁶ DAĐ, CGO bb, Bollé Strossmayeru, Zagreb, 18. 10. 1879.

⁷ DAĐ, ZSCGO br. 109/1879; koncept Strossmayerovog pisma Schmidtu, Đakovo, 27. 11. 1879.

⁸ Bollé negdje u veljači ili ožujku (pismo nije potpisano, no na osnovi sadržaja može se datirati u to vrijeme) piše Strossmayeru da Schmidt radi na projektima za propovjedaonice. AHAZU, XI A/Bol.H.4, Bollé Strossmayeru, Zagreb, veljača ili ožujak 1879.; *isto* i u: DAĐ, CGO, bb Schmidt Strossmayeru, Beč, 2. 3. 1880.

⁹ DAĐ, CGO br. 40, Bollé Strossmayeru, Beč, 18. 5. 1880.

¹⁰ DAĐ, CGO bb, Bollé Strossmayeru, Beč, 10. 6. 1880.

1. F. Schmidt i H. Bollé, Projekt romaničko-gotičke propovjedaonice

broda katedrale.¹¹ Jedna od propovjedaonica bila bi izuzetno masivna šesterostrana struktura s kupolom koja bi počivala na kaneliranim korintizirajućim stupovima. Do platoa bi vodilo dvokrako stubište, a prednji dio propovjedaonice bio bi proširen s nekom vrstom dodatne manje propovjedaonice kružnoga tlocrta, a oblika kaleža. Druga bi propovjedaonica, iako su i na njoj primijenjeni u osnovnoj koncepciji neki slični elementi kao na prvoj (oblik kaleža, te dvokrako stubište) imala bitno drukčije stilsko rješenje. Dok bi prva bila u nekoj vrsti romaničko-renesansnoga stila, druga bi bila izrađena u prijelaznom romaničko-gotičkom stilu te bi time bila puno srodnija oblikovnom rješenju glavnoga i pobočnih oltara, koji su se upravo u to vrijeme (1877.-1878.) izrađivali, kao i ostatku mobilijara katedrale.¹² Bollé je odmah naglasio kako su određene pro-

¹¹ Da je upravo riječ o ovim projektima treba sravniti izgled propovjedaonica s podacima u M. CEPELIĆ, M. PAVIĆ, *Josip Juraj Strossmayer, biskup bosansko-đakovački i srijemski, God. 1850-1900*, Tisak dio-ničke tiskare, Zagreb, 1900. – 1904., str. 346.

¹² Vrh s fjalama i baldahinom na ovoj varijanti projekta za propovjedaonicu podsjeća na vrh ciborija, a i cijela je koncepcija sa zabatima, florealnom dekoracijom dosta srodna ostatku opreme crkve.

mjene u rješenju moguće, kao npr. ispuštanje reljefa crkvenih otaca na zabatu jedne od propovjedaonica, i njihovo zamjenjivanje samo s arhitektonskom raščlambom. Htio je time nesumnjivo zapriječiti odbijanje projekata zbog straha od visoke cijene njihove izvedbe. Napomenuo je uz to da se za njihovu izradu može upotrijebiti kamen iz Našica, vjerojatno stoga što se u to vrijeme upoznao, gradeći kapelu obitelji Pejačević, s njegovom kvalitetom.¹³ Ukupni bi troškovi izrade propovjedaonica, zajedno s ogradom koja bi ih povezivala i odvajala brod i svetište crkve, iznosili 3.370 fl.¹⁴

Oblik kaleža, koji je primijenjen na oba prva projekta za đakovačke propovjedaonice, nesumnjivo se veže na onodobne preporuke za oblikovanje ovog elementa crkvene opreme koje je dao jedan od najvažnijih teoretičara neogotike August Reichensperger, a koji je Schmidt već realizirao u svojoj čuvenoj kupolnoj crkvi Maria vom Siege u Beču.¹⁵ Ovakav oblik, kakav je predvidio za Đakovo, a koji je u osnovi predstavljao kombinaciju dvaju tipova konstrukcije propovjedaonice (s kvadratičnim i s kružnim postoljem), prislonjene jedan uz drugi, Schmidt nije primijenio (koliko se za sada može reći) nigdje drugdje.¹⁶

Projekte za propovjedaonice katedrale iz lipnja 1880. godine Strossmayer je, međutim, odbio istaknuvši kako ne želi slobodnostojeće propovjedaonice već da one moraju biti prislonjene uza stubove.¹⁷ Glavni razlog odbijanja, nije, nesumnjivo, bilo toliko oblikovno rješenje, koliko strah od velikih troškova,¹⁸ budući da je fond za izgradnju katedrale u to vrijeme bio vrlo opterećen izdatcima za izradu orgulja koje su iziskivale nešto veću količinu novca nego što se to u početku planiralo. Veliki bi troškovi pri izradi ovih propovjedaonica nastali tim prije što su oba projekta predviđala bogatu figuralnu plastiku, brojne reljefe,

¹³ DAĐ, CGO bb, Bollé Strossmayeru, Zagreb, 10. 6. 1880.

¹⁴ DAĐ, CGO bb, Bollé Strossmayeru, Zagreb, 10. 6. 1880.

¹⁵ Monika KEPLINGER, *Zum Kirchenbau Friedrich Schmidts, Friedrich von Schmidt (1825.-1891.)*, Ein gotischer Rationalist, Historisches Museum der Stadt Wien, Wien, 1991., str. 28.

¹⁶ Slobodnostojeći tip propovjedaonice, kakav je ovim projektom bio predviđen za đakovačku katedralu, neće inače biti vrlo čest na područjima Hrvatske i Bosne i Hercegovine, vjerojatno zbog njegove skupoće. Od važnijih primjera ovog tipa propovjedaonice treba istaći onu u katedrali u Sarajevu arhitekta Josipa Vancaša.

¹⁷ M. CEPELIĆ, M. PAVIĆ, *nav. djelo*, str. 346.

¹⁸ Uštedjelo bi se tim najmanje 10.000 forinti. DAĐ, CGO bb, Bollé Vallingeru, Beč, 8. 2. 1879.; »*Sie sollten wirklich nichts verkürzen an dem schönen Werke* (govori o orguljama, op. a.), *wenn Sie bedenken daß durch das Auslassen der freistehenden Kanzel von Stein und(?) (durch Anfertigung der beiden kleinen Ambonen) mindestens 10.000 fl. genommen sind,...*«.

skulpture,¹⁹ te mramorne stupiće. Strossmayeru je zasmetala i ograda na vrhu stuba između glavnoga broda i svetišnoga dijela crkve, koja je trebala povezivati propovjedaonice, jer nije htio priječiti dostupnost cijele crkve siromašnom puku.²⁰

Schmidt je odmah pristao na promjene i izradu novih projekata.²¹ Prije dovršenja konačnog projekta predložena su Strossmayeru, čini se, još dva tipa propovjedaonice (vjerojatno u rujnu 1880.) potpuno promijenjene koncepcije u usporedbi s projektima iz lipnja. Po biskupovim željama nije više bilo predviđeno podizanje slobodnostojećih propovjedaonica. Radilo se vrlo niskim osmerostranim strukturama prislonjenim uz pilon kupole katedrale na koje bi se pristupalo iz višega, svetišnoga dijela crkve. Podnožje propovjedaonice bilo bi masivno i jednostavno, bez otvora, a ograda raščlanjena slijepom arkadom s trolisnim lukovima unutar koje bi bile postavljene reljefne biste vjerojatno crkvenih otaca. Uz ovaj projekt izrađena je još jedna slična verzija nešto bogatije arhitektonske ornamentike i s užitim donjim dijelom, no bez figura. I ovaj projekt i svi ostali projekti nastali nakon ljeta 1880. (uključujući i onaj koji će biti realiziran) potpuno odustaju od realizacije raskošnih baldahina s fjalama i skulpturama iznad postolja za propovjednike koji su po ranijim projektima bili predviđeni. Propovjedaonica je time izgubila na monumentalnosti te je postala mnogo manje primjetna u prostoru katedrale nego što bi to bio slučaj da je izvedena prema projektima iz svibnja i lipnja 1880.

I projekti iz rujna 1880. godine, međutim su odbijeni te je Schmidt započeo u listopadu iste godine izrađivati posve nov nacrt, dovršen u studenom iste godine.²² Kako je sam arhitekt istaknuo posljednje je crtice na novi projekt propovjedaonice stavio upravo u trenutku kada je dobio vijest o katastrofalnom potresu koji je tada pogodio Zagreb (9. 11. 1880.).²³ Schmidt ovim projektima

¹⁹ Od figuralnih motiva na romaničko renesansnoj propovjedaonici prepoznaje se *Propovijed na gori* na reljefu s prednje strane propovjedaonice, pune skulpture anđela na vrhu uz mali baldahin, dok su u medaljone u zabatu vjerojatno trebali biti postavljeni crkveni oci (DAD, CGO bb, Bollé Strossmayeru, Zagreb, 10. 6. 1880.). Ispod baldahina na vrhu logično bi bilo pretpostaviti da je trebao biti postavljen kip svetog Ivana Krstitelja, no svetac nacrtan na projektu ne nosi njegova ikonografska obilježja.

²⁰ M. CEPELIĆ, M. PAVIĆ, *nav. djelo*, str. 346.-347.

²¹ DAD, CGO bb, Schmidt Strossmayeru, Beč, 29. 8. 1880.; DAD, CGO br. 85. Strossmayer Schmidtu, Đakovo (?), 6. 9. 1880.

²² Schmidt početkom listopada najavljuje da će projekti za propovjedaonice biti gotovi za 14 dana. DAD, CGO br. 105., Schmidt Vallingeru, Beč, 2. 10. 1880.

²³ DAD, CGO br. 121., Schmidt Strossmayeru, Beč, 30. 11. 1880.

odbacuje postavljanje dviju propovjedaonica i odlučuje postaviti samo jednu,²⁴ znatno raskošniju od onih predviđenih planovima iz rujna 1880. godine. Strossmayer je tada konačno prihvatio njegove prijedloga,²⁵ ponajprije zahvaljujući uplivu prvoga hrvatskog povjesničara umjetnosti i tadašnjeg biskupova prijatelja Ise Kršnjavoga koji je novo oblikovno rješenje ocijenio kao izvrsno.²⁶ Najnovijem rješenju propovjedaonice prigovarao je samo stariji slikar Seitz, Alexander Maximilian,²⁷ zasigurno ne toliko stoga što ga je smatrao neodgovarajućim koliko stoga što je od ranije bio u sukobu sa Schmidtom oko pojedinih pitanja opreme dakovačke katedrale. Kršnjavijevo mišljenje, koje je u to vrijeme Strossmayer izrazito uvažavao, ipak je prevagnulo pa je projekt u cjelini odobren i po njemu je u osnovnim crtama izvedena današnja propovjedaonica.

Nakon što je javljeno Schmidtu da je crtež odobren on je odmah započeo s izradom detaljnih projekata²⁸, koji su poslani krajem siječnja 1881. u Đakovo,²⁹ pa se moglo započeti s izvedbom propovjedaonice. U roku od godine dana arhitektonski je dio posla uglavnom bio obavljen,³⁰ a do posvete je kipar Vatroslav Donegani uspio završiti i svoje reljefe i skulpture, o čemu će kasnije biti više riječi.

²⁴»Dabei muß ich bemerken, daß es ästhetisch ganz wohl thunlich wäre, zwei solche Kanzeln oder Ambonen auszuführen, daß ich es jedoch für nicht geboten erachte und als einen überflüssigen Buges(?) ansehen wurde.«, DAĐ, CGO br. 121., Schmidt Strossmayeru, Beč, 30. 11. 1880.

²⁵»Ne znam znadeti, da smo imali namjeru dva ambona po **staromu** načinu napraviti. Čini se da je Schmidt od toga odstupio.«, Hrvatski državni arhiv u Zagrebu (=HDA), Fond br. 804., Osobni fond Ise Kršnjavog (=OFIK), Kut. br. 4., sv. III – 3, Strossmayer Kršnjavom, Đakovo(?), 19. 11. 1880.

²⁶»Kod Šmidta vidio sam osnovu za prodikaonicu Vaše crkve na koju smo za celoga potresa velikim strahom mislili. Osnova je u duhu pisanske prodikaonice, ali ipak vrlo originalno zamišljena. Osobito uzlaz sa mnogimi stupovi veoma je slikovan i organičan. Srodna glavnom oltaru bit će ona nov ures crkvi koju dobri Bog sačuva od sudbine Zagrebačke katedrale.«, AHAZU-a, XI A/Krš. I. 81., Kršnjavi Strossmayeru, Beč, 14. 11. 1880.

²⁷»Kad je onomadne Seitz bio ovdje u Zagrebu ručao je sa mnom kod Račkoga. Došao razgovor na prodikaonicu koju je Schmidt za Vašu crkvu narisao. Seitz je vrlo opsovao taj nacrt pa reko da je i u Djakovu tako govorio. Strah me je da je Seitz možda smutio Vašu preuzvišenost, koja je toli milostiva i blaga da svoj sud kadkad ovomu u svojoj struci vrlom umjetniku podređuje. Usudio bih se zaoto sasvim smierno sjetiti Vašu preuzvišenost da su Seitz i Schmidt od vjkada antagoniste pak baš i u tom što Seitz od arhitekture upravo onoliko razumije koliko Schmidt od slikarstva. Veliki svaki u svojoj struci ne bi smjeli sudom ići jedan drugom u gaj, a ja mislim da Seitz u tom pogledu više griješi od Schmidta.«, AHAZU, XI A/Krš. I. 83, Kršnjavi Strossmayeru, Zagreb, 29. 12. 1880.

²⁸DAĐ, CGO bb Schmidt Strossmayeru, Beč, 29. 12. 1880.

²⁹DAĐ, CGO bb Schmidt Strossmayeru, Beč, 28. 1. 1881.

³⁰*** Naša katedrala, *Glasnik biskupija Bosanske i srijemske*, Đakovo, br. 6., 31. 3. 1882., str. 82.; *** Djakovačka stolna crkva, *Pozor*, Zagreb, br. 81., 8. 4. 1882., str. 2.

Oblikovno rješenje, koje je Schmidt sada primijenio, razlikuje se prilično od svih do tada predloženih. Čini se da jedna verzija projekta sačuvana u ostavštini ovog arhitekta, vjerojatno iz listopada 1880., govori o razvoju ideje.

Kako je ograda između svetišta i brodova katedrale odbačena, ulaz na propovjedaonicu Schmidt je premjestio na desnu stranu pilona, a ne više na lijevu. Stubište koje vodi do mjesta za propovjednika postavlja na slobodnostojeće stupiće na kojima počiva i sama osmerostrana propovjedaonica. Po ovim, po svoj prilici dakle preliminarnim projektima, propovjedaonica je trebala imati jednostavno riješenu vanjsku ogradu s kvadratičnim poljima u kojima bi bili umetnuti reljefi s prikazima pojedinačnih svetaca. Prilično skromno rješenje govori o tome da je nastalo u vremenu dok je Schmidt vjerojatno još razmišljao o postavljanju dviju propovjedaonica. Kada je, međutim, odlučeno da će se u katedralu postaviti samo jedna propovjedaonica, Schmidt je pristupio izradi novoga, raskošnijeg projekta. (Slika 2)

Osnovni je oblik ranije spomenutoga rješenja zadržao, povećavši mu znatno dimenzije te reprezentativnost rješenja. Zadržao je stubište koje vodi na plato s desne strane, kao i sam osnovni oblik propovjedaonice, no postavio ju je sada na monolitne mramorne stupove, povećao je plastičnost dekoracije, te je predvidio da se na ogradu postave veliki reljefi s motivima iz Kristova života³¹ između kojih bi na uglove bili postavljeni visoki reljefi, gotovo pune skulpture, svetaca. Raskošnu ogradu od kovanog željeza stubišta propovjedaonice kasnije će morati, prema Strossmayerovim željama, pojednostavniti,³² a u odnosu na oblikovno rješenje na projektu izvedba se razlikuje i u pogledu rješenja samoga stubišta koje je mjesto na slobodnostojeće mramorne stupove, zacijelo zbog skupoće njihove izrade, postavljeno na konstrukciju od zidanih stupaca povezanih trolisnim lukovima.³³ Mramorni stupići ostavljeni su samo ispod središnjega dijela propovjedaonice. (Slika 3)

Oblikovno rješenje propovjedaonice đakovačke katedrale Schmidt je oslonio na jednu od najpoznatijih srednjovjekovnih propovjedaonica, katedrale u Pisi Giovannijska Pisana iz 1302.-1311. godine,³⁴ možda i stoga što je bio svje-

³¹ Prepoznaje se raspeće Kristovo i prikazanje u hramu.

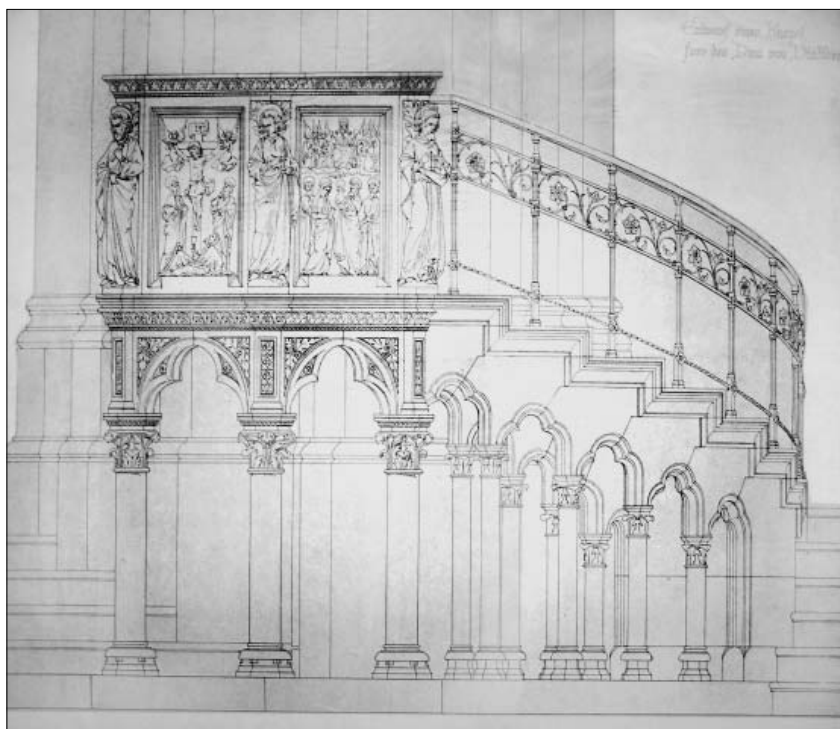
³² DAD, CGO br. 148., Schmidt Strossmayeru, Beč, 1. 10. 1881.

³³ Nepoznato je od kojeg su materijala, opeke ili kamena, no vjerojatnije je da su od kamena.

³⁴ »In dem Augenblicke wo ich neuerdings die Bearbeitung dieser Gegenstandes aufmachen(?), wurde es mir klar, daß ich bei Hinweglassung der die Ambonen verbindenden Gallerie, die Ausführung einer wir-

2. F. Schmidt, 4. projekt iz 1880. godine

3. F. Schmidt, 5. realizirani projekt

stan da je Rösner arhitekturu đakovačke katedrale bazirao upravo na talijanskoj romanici. Sličnosti s glavnim povijesnim predloškom doista su brojne: princip oblikovanja ograde s kvadratičnim poljima s reljefima odvojenim punim skulpturama iznad kojih su višestrani istaci vijenaca, antikizirajući detalji vijenca na vrhu ograde, kompaktni mramorni stupovi koji drže cijelu strukturu, itd. Ipak, kao i u slučaju svih drugih Schmidtovih projekata, ne radi se o kopiji povijesnoga uzora već o interpretaciji motiva. Zanimljivo je obratiti pažnju i na pomalo bizarni motiv koji se javlja u oblikovanju stupova, baze su šire od njihova postamenta, što nije nastalo kao produkt pogreške pri izvedbi, već je bilo predviđeno Schmidtovim projektom.

Rješenje propovjedaonice donekle slično ovome u Đakovu, osobito u smislu oblikovanja stupova i stepeništa na kojem čitava struktura počiva Schmidt je još jednom primijenio tokom sedamdesetih godina – u lazarističkoj crkvi Svetog Severina u Beču, sagrađenoj 1875. – 1878.³⁵ Projekt za propovjedaonicu đakovačke katedrale iz rujna/listopada 1880., za koji je istaknuto da je vjerojatno poslužio kao preliminarni projekt izvedbenom osobito liči na realizirano rješenje u spomenutoj bečkoj crkvi. I izvedeno rješenje đakovačke propovjedaonice, oblikom ograde te stupaca na kojima počiva ograda i stupova na kojima počiva prostor za propovjednika nalikuje na bečku propovjedaonicu.

Za razliku od većine ostatka opreme u unutrašnjosti katedrale, projektirane nakon 1879. godine, gdje je prilično nejasno tko je stvarni autor izvedbenoga projekata, odnosno koji je bio odnos između Hermana Bolléa i Friedricha Schmidta pri njihovoj izradi, izvori³⁶ pokazuju kako je u slučaju propovjedaonice autorstvo bez ikakve sumnje Schmidtovo. Čini se da čak ni u razradi detaljnih projekata Bollé nije previše sudjelovao, osim možda u zadnjim izmjenama ograde stubišta.³⁷

klichen Kanzel anstreben mußte, weil die Ambonen in ihrer Isolirtheit und in der kleinen Gestalt geradezu kümmerlich erschienen wären zumal eben dem praktischen Hochaltare und den übrigen Altären. Diß führte mich denn allmählig zu der jetzt vorliegenden Form, zu welcher ich mir unter den nöthigen vereinfachungen die Kanzeln in Pisa etz. zum Vorbilde genommen habe.«, DAĐ, CGO br. 121., Schmidt Strossmayeru, Beč, 30. 11. 1880.; O tome govori i Kršnjavi u već naprijed citiranom pismu: AHAZU, XI A/Krš. I. 81., Kršnjavi Strossmayeru, Beč, 14. 11. 1880.

³⁵*** Friedrich von Schmidt (1825 – 1891): *Ein gotischer Rationalist*, Wien, Historisches Museum der Stadt Wien, 1991: 178 – 179.

³⁶Unaprijed su citirani više puta u ovom tekstu.

³⁷DAĐ, CGO br. 111., Bollé Vallingeru, Zagreb, 26. 10. 1881.

2. Skulpturalni ukras propovjedaonice

Nakon što je izradio gotovo svu skulpturalnu opremu oltara đakovačke katedrale³⁸, glavnom kiparu i upravitelju gradnje katedrale, Riječaninu Vatroslavu Doneganiju, povjereni su i svi reljefi za propovjedaonicu, koji ujedno predstavljaju i njegov posljednji rad u ovoj građevini.

Već u svibnju 1880., dakle prije nego što je izrađen konačni projekt, Strossmayer mu je povjerio ovaj posao, usprkos brojnim sukobima koje je imao s ovim skulptorom, budući da je bio nezadovoljan brzinom njegova rada.³⁹ Tek nakon što je definirano po kojemu će se projektu propovjedaonica izvesti, u ožujku sljedeće, 1881. godine, sastavljen je proračun cjelokupnih troškova. Za izvođenje šest punih skulptura⁴⁰ i četiriju reljefa trebao je dobiti sveukupno 3.200 forinti,⁴¹ a za klesarski i ornamentalni posao 2.578 forinti.⁴²

Kako je sve do kraja srpnja 1881. Donegani radio na skulpturama pobočnih oltara⁴³ za izradu propovjedaonice imao je tek nešto više od godinu dana, ukoliko ju je želio završiti do posvete katedrale. Posao je tekao dosta brzo, do ožujka 1882. godine već je polovica skulptura bila gotova.⁴⁴ Zadnji su poslovi ipak obavljani u posljednjim trenucima prije posvete katedrale, u rujnu iste godine.⁴⁵

Propovjedaonica je skulpturalno najbogatiji komad namještaja u Strossmayerovoj stolnoj crkvi. Scene iz života Krista i Bogorodice (*Navještenje, Zaruke Marijine, Prikazanje u hramu i Raspeće*), prikazane su na plitkim reljefima propovjedaonice, a između njih stoje visoki reljefi, odnosno gotovo pune skulpture najvažnijih kršćanskih vjerovjesnika i propovjednika: *sv. Ivana Zlatoustoga, sv. Bernardina Sijenskoga, sv. Alfonsa Ligurskoga, sv. Antuna Padovanskoga, sv. Ignacije Loyole i sv. Tome Akvinskoga*.⁴⁶

³⁸Radio je sve skulpture na oltarima osim onih na oltaru sv. Ilije koji su djelo kipara Geoga Feursteina.

³⁹DAĐ, CGO br. 53., Strossmayer Doneganiju, Đakovo, 19. 6. 1880.

⁴⁰Točnije rečeno vrlo visokih reljefa.

⁴¹DAĐ, CGO br. 66., Proračun Doneganijevih kiparskih poslova na propovjedaonici, Đakovo, 8. 3. 1881.

⁴²DAĐ, CGO br. 66., Proračun Doneganijevih klesarskih i ornamentalnih poslova na propovjedaonici, Đakovo, 8. 3. 1881.

⁴³*** Vjestnik; Ovih dana, *Glasnik biskupija bosanske i sriemske*, Đakovo, br. 14., 31. 7. 1881., str. 146.

⁴⁴*** Naša katedrala, *Glasnik biskupija bosanske i sriemske*, Đakovo, br. 6., 31. 3. 1882., str. 82.

⁴⁵M. CEPELIĆ, M. PAVIĆ, *nav. djelo*, str. 350.

⁴⁶Nela TARBUK, Kiparstvo đakovačke katedrale, *Historicizam u Hrvatskoj, Knjiga I*, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 2000., str. 270.-281. Tarbuk, 2000., 277.

4. Današnji izgled propovjedaonice

Figuralne scene iz života Krista i Bogorodice nisu onako voluminozne niti bogate likovima kako je to predviđao Schmidt u svojim projektima. Radi se o vrlo jednostavnim kompozicijama koje jasno pokazuju kako je Vatroslav Donegani imao velikih problema pri koncipiranju figuralnih scena. U izradi pojedinačnih svetaca i bista bio je prilično vješt, no sve druge kiparske zadatke rješavao je s velikom mukom što će naposljetku dovesti do njegova odlaska s mjesta glavnoga skulptora đakovačke katedrale te prepuštanja izvođenja luneta iznad portala katedrale njegovu dotadašnjem suradniku, Čehu Tomi Wodičkom.

I u rješenju figura i arhitekture na reljefima propovjedaonice očit je kako se Donegani ponajviše oslanjao na ranorenesansne firentinske majstore, ponajprije na Donatela i Ghibertija. Te je kipare, i općenito ranu talijansku renesansu, Strossmayer smatrao najvećim umjetnicima u povijesti zapadnoga kršćanstva. Držao je da njihove skulpture u sebi utjelovljuju najviše kršćanskoga duha pa ih je zato redovito preporučivao skulptorima koji su radili za njegovu crkvu. Upravo stoga što nije htio slušati biskupove preporuke da se oslanja na ove talijanske majstore, drugi onodobni ključni hrvatski skulptor, Ivan Rendić, nije uspio dobiti veći posao u Đakovu. Donegani si, budući da se stalno sukobljavao s biskupom oko brojnih pitanja pri gradnji katedrale, nije mogao priuštiti sukob i u pogledu stilskoga rješenja reljefa, pa se oslonio na ove skulptore, tim prije što su relativno jednostavne kompozicije rane renesanse odgovarale njegovim sposobnostima. Kao i skulpture na oltarima, ni ove na propovjedaonici nisu bojane, već je ostavljena prirodna boja materijala, kako je i zahtijevao Strossmayer. Budući da je dio arhitektonske raščlambe propovjedaonice pozlaćen, te da su stupovi izrađeni od crvenoga mramora, iako nije bojana, propovjedaonica ostavlja bogat koloristički efekt.

Zaključak

Propovjedaonica đakovačke katedrale jedno je od najreprezentativnijih, ali i najzanimljivijih ostvarenja i arhitekture i skulpture 19. stoljeća u Hrvatskoj. Izvedena je prema uzoru propovjedaonice katedrale u Pisi, a na osnovi projekata bečkog arhitekta Friedricha Schmidta. Prekrivena je bogatom figuralnom plastikom, djelom hrvatskoga kipara Vatroslava Doneganija.

Izrada projekata za propovjedaonicu jasno govori koliko je biskup Josip Juraj Strossmayer budno pazio na sve detalje opremanja svoje prvostolnice te koji su bili njegovi stavovi prema umjetnosti u sakralnom prostoru: težio je svojevrsnoj eklektičnosti, oslanjanju na djela iz povijesti umjetnosti, no ne i imitiranju; budno je pazio, nadalje, da ne bude poremećeno jedinstvo stila opreme katedrale, a u izradi skulptura htio je da se njegovi majstori inspiriraju djelima razdoblja koje je smatrao najznačajnijim u povijesti sakralnog slikarstva i kiparstva: rane i razvijene renesanse.

THE PULPIT OF THE CATHEDRAL OF ĐAKOVO

Dragan Damjanović*

Summary

Due to its role in liturgy and the place it occupies in the church – the edge of the central nave, which makes it exposed to the eyes of the faithful – the pulpit is one of the most important items of a sacral building. This is the reason why a lot of attention was paid to its stylistic solution and its construction. After the project by architect Karl Rösner (the first architect to supervise the construction of the Cathedral in Đakovo) had been rejected, the development of completely new projects was entrusted to the new leading architect Friedrich Schmidt. In the 1880's Schmidt developed five entirely different projects and several alternative projects for this part of the Cathedral services. His associate Herman Bollé, at the time in charge of buildings in Croatia, helped him develop the projects. Part of the projects included more Gothic and other parts more Romanesque elements. The first projects anticipated two detached pulpits at both sides of the central nave, but they were rejected due to the fear of high costs. Although Schmidt's earlier projects had predicted a rail which would connect the two pulpits and separate the space assigned for the faithful from the chancel, bishop Strossmayer rejected this solution because he wanted the whole church to be accessible to the faithful. The project finished in November, 1880 was finally implemented and its design relies on the one of the medieval pulpit by Giovanni Pisano in the Cathedral of Pisa. The rich sculptural program of the pulpit was made by sculptor Vatroslav Donegani, the main sculptor of the Cathedral of Đakovo in 1881. At the corners he created sculptures of the Church Fathers and the bas-reliefs with scenes from Christ's life between them. The pulpit is not painted. Yet the different materials it has been made of provide rich colorist effect.

Key words: Đakovo, Cathedral, Josip Juraj Strossmayer, Friedrich Schmidt, Herman Bollé, Vatroslav Donegani, historicism, Neo-Gothic and Neo-Romanesque styles.

* Dr. sc. Dragan Damjanović, Faculty of Philosophy, University of Zagreb, Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb, Croatia, ddamjano@ffzg.hr

Popis ilustracija:

1. Propovjedaonica đakovačke katedrale prema projektu Karla Rösnera iz 1867., detalj projekta iz Strossmayerova muzeja u Đakovu
2. Friedrich Schmidt i Herman Bollé, Prva serija projekata za propovjedaonicu, »romaničko-gotički« tip propovjedaonice, svibanj – lipanj 1880., Muzej grada Beča (dalje MGB)
3. Friedrich Schmidt, Četvrti projekt za propovjedaonicu đakovačke katedrale izrađen vjerojatno u listopadu 1880., odnosno prva varijanta projekta koji će kasnije biti ponešto izmijenjen i po kojemu će se realizirati propovjedaonica đakovačke katedrale, MGB
4. Friedrich Schmidt, Peti, realizirani, projekt za propovjedaonicu đakovačke katedrale, glavna strana, studeni 1880., MGB
5. Današnji izgled propovjedaonice sa skulpturama Vatroslava Doneganija, fot. Dragan Damjanović, 11. 1. 2006.

Literatura:

1. CEPELIĆ, Milko; PAVIĆ, Matija, *Josip Juraj Strossmayer, biskup bosansko-đakovački i srijemski, God. 1850-1900*, Tisak dioničke tiskare, Zagreb, 1900.-1904.
2. DAMJANOVIĆ, Dragan, *Projekti za đakovačku katedralu na Svjetskoj izložbi u Parizu 1867.*, Zbornik II. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 2007., str. 187.-196.
3. KEPLINGER, Monika, *Zum Kirchenbau Friedrich Schmidts, Friedrich von Schmidt (1825.-1891), Ein gotischer Rationalist*, Historisches Museum der Stadt Wien, Wien, 1991., str. 20.-31.
4. JARM, Antun, *Katedrala u Đakovu*, Biskupski ordinarijat, Đakovo, 1988.
5. ŠULJAK, Andrija, *Đakovo, biskupski grad*, Biskupski ordinarijat, Đakovo, 1979.
6. TARBUK, Nela, *Kiparstvo đakovačke katedrale, Historicizam u Hrvatskoj, Knjiga I*, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 2000., str. 270.-281.
7. *** *Friedrich von Schmidt (1825 – 1891): Ein gotischer Rationalist*, Wien, Historisches Museum der Stadt Wien, 1991.
8. *** Vjestnik; Ovih dana, *Glasnik biskupija bosanske i srijemske*, Đakovo, br. 14., 31. 7. 1881., str. 146.
9. *** Naša katedrala, *Glasnik biskupija Bosanske i srijemske*, Đakovo, br. 6., 31. 3. 1882., str. 82.
10. *** Đakovačka stolna crkva, *Pozor*, Zagreb, br. 81., 8. 4. 1882., str. 2.